

Dr. Lánszki Imre

VÁR ÁLLOTT, MOST KÓHALOM...

A szakembereket – régészeket, történészeket – és a lelkes érdeklődőket már régóta foglalkoztatja a Pilis-szindróma néven ismert jelenség; nevezetesen az, hogy hol létezhetett a honfoglalás idején és után Árpád-házi királyaink első vára. Már a XIX. század második felében a Millennium közeledtével is többen kutatták a rejtélyesen eltűnt Ós-Budát, és az ezzel együtt emlegetett Alba Ecclesiát, azaz Fehéregyházát. A mai Óbudán a Kiscelli Múzeumtól a Csillag-hegyig folytattak ásásokat érdemi eredmény nélkül. A kutatások alapját a középkori történeti leírások adták, melyek a Dunához közel, a Pilisbe helyezték ezt az épületegyüttest.

Már Priscos Retor is utalt rá, de Mahmud Terdzsüman könyvében is hasonló módon találjuk megfogalmazva: Attila a Duna mentén egy a folyóhoz közel lévő magaslatra építette várát, melyet róla neveztek el. Halála után a testvérháború miatt hol Etele (innen a német Etzelburg elnevezés), hol Buda nevét viselte.

Az utóbbi miatt maradhatott rajta a Buda elnevezés.

Anonymusa Gesta Hungarorum-ban, Kézai Simona Képes Krónikában említi, hogy a magyar seregek a megyeri gázlónál keltek át a Dunán, majd néhány napot Attila várában

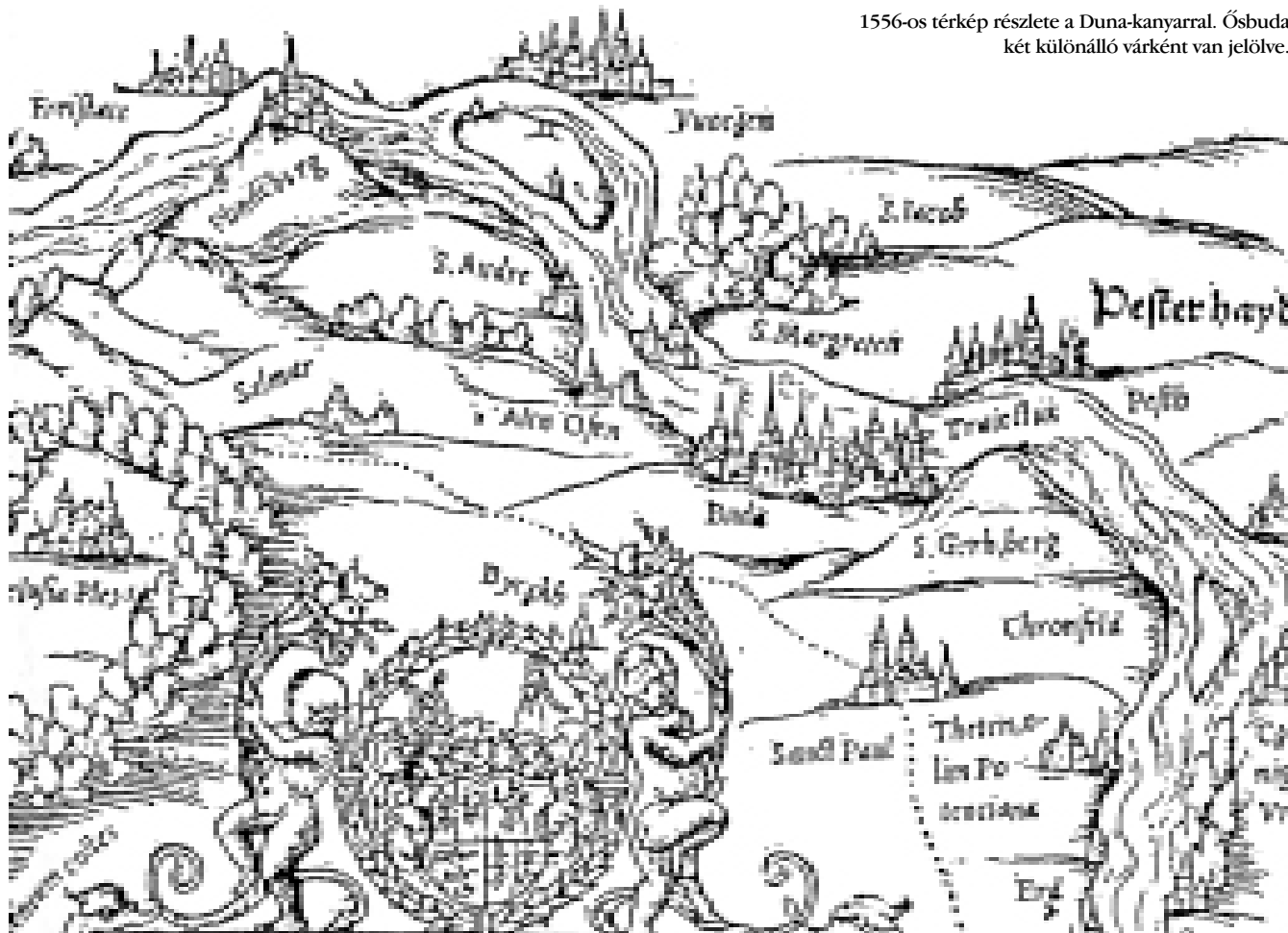
töltve folytatták a portyázást. Nemcsak ők, de Mahmud Terdzsüman is hasonlóan írta le a korabeli vár helyszínét. A valószínűsíthetően janicsárból lett udvari nagykövet rendelkezett olyan adatokkal, melyek szerint Szvatopluk szláv vezért „Peste” fölött verték meg a magyar seregek, majd a korabeli Attila várába húzódva ünnepelték 20 napig a győzelmüket.

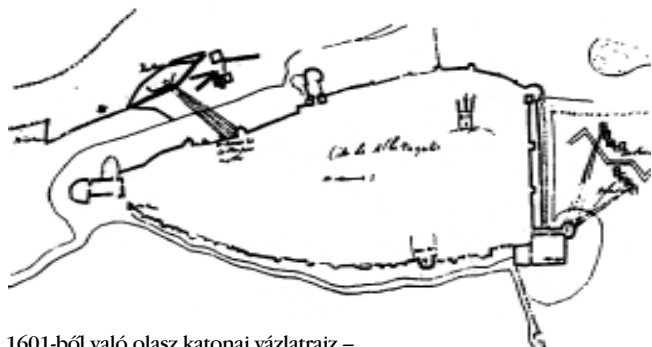
Rogierius, majd Bonfini is a Duna közelébe és a Pilisbe helyezi Ós-Buda várát, mint létező épület-alakulatot. Bonfini leírása szerint Visegrádról a mai Budai várba visszatérőben Mátyás király néhány napot töltött abban a kastélyban, melyet Buda Vetus-ban emelt Beatrix királyné számára.

A mai Székesfehérvárra ezek a leírások, helymegjelölések nem illeszthetőek, ezért nem is vették komolyan azokat a történeti feltárást végzők. Illetve tudomásul vették, hogy a Székesfehérváron végzett feltárási munkák alapján ezek a helymegjelölések nem igazolódtak.

XXX. században tovább folytak a kutatások, s nem egymegszállott középkor-kutató teljes életét arra szánta, hogy fellelje a rejtélyes körülmények között eltűnt Ós-Budát. Sashegyi

1556-os térkép részlete a Duna-kanyarral. Ós-buda két különálló várként van jelölve.

1601-ből való olasz katonai vázlatrajz – ez a térkép adta a megoldást a hely azonosításához

Sándor, Noszlopi Németh Péter és az édesapja nyomdokain haladva Szörényi Levente is igen alapos munka révén jutottak közel ahhoz a helyhez, ahol egyelőre még régészeti ásatások és komolyabb leletek nélkül vélelmezni lehet a vár és a hozzá tartozó település eredeti helyét.

A pontos hely megjelölését nehezítette, hogy a korabeli metszetek egy részén a vár körül „vizesárok” láthatók, ezért többek között az 1685-ös olasz metszet alapján a várat a korábbi Duna-ág mentén próbálták keresni.

A geomorfológiai bélyegek és a növénytakarulás összetétele alapján kezdtem gyanítani, hogy a Nagy-Kevély keleti oldalán egy kisebb – a mintegy háromszáz esztendeje betelepített szerbek által „Mantovac”-nak,

azaz kopárnak nevezett hegy tetején –, a Pojana-dülő mögött levő forrásvízi mészkőbánya fölötti hegyen valaha várnak kellett állnia. Az azonosításhoz nagy – ha nem a legnagyobb – segítséget Bradák Károly: Fehér-vár – fehér folt című elemző műve adta. A szerző több olyan metszetet tett vizsgálat tárgyává, mely nem helyezhető a feltárási adatok alapján a mai Székesfehérvárra. Az egyikük egy olasz katonai vázlatrajz, mely az 1601-ben a kereszties seregek és a török közötti háború (a 15 éves háború) idején készült. Benne a következő szöveg szerepel „citta di Alba Regale”.

Ez a katonai vázlat volt az első, amit az 1992-ben a FÖMI által 3200 m magasságból készített infravörös légi felvételen sikerült azonosítani. Olyannyira pontos a rajz, hogy a bástyák, a falvonulat és a vár egyetlen bejáratának (Budai-kapu) a helye is GPS-módszerrel rögzíthető volt. A mintegy 80 évvel később készült szintén olasz metszet (1685) egy, a török által újraépített együtttest ábrázol, ahol a „vasalólap” formájú belső tér mellett egy előudvar és két hátsó udvar is látható. Ez az a dokumentum, amely szerint a hely neve „Alba Regale in Ongaria”!

És itt egy mondat erejéig meg kell állnunk. A régészeket alapvetően, de a történészeket is igencsak zavarja a Fehérvár – Alba Regale elnevezés. A Budakalász feletti hegy mindhárom alapkőzete – dachsteini mészkő, pannon üledékes kőzet és a legfiatalabb forrásvízi

1685-ös itáliai metszet a vár belső magjával és a két hátsó és egy előudvarral, amelynek körvonalai jól kivethetők a légifelvételen

IL VERO DISSEGNO DELLA CITTA' DI ALBA REGALE IN ONGARIA

mészkö – egyaránt fehér mészetű. Tehát az itt épült vár falainak bármelyik kőből épült is, fehérnek kellett lennie. Kaphatta erről a nevét?

Visszatérve az olasz metszetre: az előudvar és a két hátsó udvar alapjai a már említett 1992-es FÖMI felvételen, de az általam az Ezüst-Kevély felől készített képeken is teljes pontossággal láthatóak. Csak hát hol vannak a falak, a kötőanyagok? – kérdik a régészek. Egy 1923-ban készült térképen a „vasalólap” forma mellett kőomlást neveznek meg. Igencsak furcsa a hegy morfológiája is: rendkívül meredek keleti, északi, nyugati, enyhén lejtő déli oldal mellett egy gyakorlatilag sík, de két térlépcsővel jellemezhető fennsík található, melyen jól érzékelhetően mesterségesen süllyesztett épület- és helyiségmaradványok láthatók.

A történeti leírások és a korabeli térképek nem egy, hanem két várat említenek. A fenti lehetett a királyok vára. A másik talán a királynéké, amely a „Duna partján épült és kikötővel van ellátva” (Anonymus).

Ez a földrajzi alakulat a Szörényi Levente könyvének címlapján látható 1686-os – a török kiűzésének éve – holland metszeten a mai számítógépes geomorfológiai modell segítségével már könnyen azonosítható.

A modell a Pomáz és Szentendre közötti szakaszt mutatja, ahogyan az a Kőhegy egyik pereméről látszik, rajta jól kivehető a távolban visszafelé haladva a Gellért, a Sas, a Hármashatár-hegy ... és ahol a királyi vár állt: Budakalász. Budim Kalázi törökül „Budának a várát” jelenti. Az 1786-ban készült első katonai kataszteri térképen a településünket még Budakalász-nak nevezik!

A már említett 1601-es évben készült metszetek közül a francia – mert itt egy „KFOR-SFOR kereszties” nemzetközi hadtest harcolt – is csak ide azonosítható! A metszet, a 2000. május 7.-én készült légi felvétel és a Kartográfia 1:10 000-es térképének adatai pontosan

1601-es német metszet, amelynek földrajzi elhelyezése még sok vitára adhat okot (Székesfehérvár – Ósbuda)

egymásra helyezhetők! A légi felvételen jól kivehető az a kolostormaradvány amelyet talán a XI. század elején építettek. Az innen származó, általunk fellelt faragott, díszített kő – mely jelenleg a szentendrei múzeumban van, egy neves régész szerint XI-XII. századi lehet.

Úgy gondolom, hogy a majdani régészeti feltárások egyik fontos helyszíne kell, hogy legyen, területén belül a jelenlegi növényzet jól kirajzolja egy 12 méter hosszú és 5-6 méter széles kis kápolna alapjait is.

Vannak már faragott kövek, cserépdarabok, sőt már olyan fém lelet is, amely nem a római, hanem a XI-XVI. századi regnálásra utal.

(folytatás következik)

Itáliai metszet 1601-ből, a vár ostroma a tizenöt éves háború során. A metszet készítője azonos a vonalas vázrajz készítőjével.

